

זמן מקום

תכנים ארץ ישראלים | בלוח השנה העברי | עורך: מאיר כהן

רופאת הפלא

מאת: ד"ר עמנואל בן נאה

ר' משה בלוי, אחיו של מנהיג "נטורי קרתא" עמרם בלוי, הידוע בעמדתו לגבי פסילת נשים לכהונה ציבורית, החריג את הלנה: "לך אני מוכן להעניק אפילו את הזכות להיבחר ולא רק לבחור".

ד"ר הלנה כגן היתה רופאת הילדים הראשונה בישראל והנודעת ביותר בירושלים.

דורות של ילדים- יהודים, נוצרים ומוסלמים- זכו למגע ידה של האגדה, והיא עצמה לא זכתה לילד ונפטרה בחודש אב תשל"ח (1978).

הלנה נולדה בטשקנט שבאוזבקיסטן ב- 1889 להוריה משה ומרים כגן. האב, משה, היה כימאי והועסק בהקמה ופיקוח על מפעלים לייצור זכוכית.

ב- 1905 נסעה הלנה לשוויץ ללמוד פסנתר ועד מהרה החלה בלימודי רפואה - כתלמידת חוץ וכתלמידה מן המניין. עם השלמת לימודי ההתמחות ברפואת ילדים באוניברסיטת ברן עלתה עם אמה לארץ ישראל. תחילה גרה ביפו ובת"א אך שם היו עודף רופאים והיא נאלצה לעבור לירושלים. כאן רכשה את בית הולמן האנט ברחוב הנביאים ופתחה מרפאה בהמתנה ללקוחות. ירושלים לא ראתה עד אז רופאה יהודייה ותחום עיסוקה, ברפואת ילדים, היה חידוש על גבול החידה.

בקשתה לרשיון מהמושל התורכי מתקבלת בהפתעה והוא מציע לה... לעבוד ללא רישוי. גם ביישוב היהודי היא

מתקבלת בחששות עד שביום אחד הובא למרפאתה ילד במצב אנוש והיא שוקדת שעות רבות להשיבו לחיים. הילד הוא בנו של ר' משה בלוי שהוקיר לה תודה כל ימיו. כשאין חלב והעוני רובץ סביב היא קונה פרה שיהיה חלב. כשהרב קוק מוסר לה תינוק בן יומו שננטש- היא מקדמת הקמת בית לתינוקות עזובים ואף בית יתומים מוקם בעזמתה ב- 1924 בשכונת שערי חסד.

הוא נישאה ב- 1936 לאמיר האוזר שהיה כנר מחונן שיזם את הקמת הקונסרבטוריון בירושלים ב- 1933. ביתם של הרופאה הנערצת והכנר היה מקום מפגש למנהיגות הציונית, מקום של תרבות ומוזיקה.

ד"ר הלנה כגן ייסדה מירפאות טיפת חלב מטעם ויצ"ו ואף עבדה כמנהלת רפואית בקרב האוכלוסייה הערבית בעיר העתיקה.

מ- 1936 ועד 1975 ניהלה את מח' הילדים בבית החולים ביקור חולים.

היא זכתה להיות האישה הראשונה שזכתה בתואר אזרח כבוד בירושלים (1958). זכתה בפרס מטעם אוניברסיטת שיגו על תרומתה לחקר הקדחת והשיגרון (1963), תואר ד"ר כבוד מטעם האוניברסיטה העברית (1961) וב- 1975 זכתה בפרס ישראל על תרומתה לחברה.

אסתר אבישר ("בית בירושלים") כינתה אותה "רופאת הפלא" יעקב אורלנד ("סמטת החבשים") כתב אודותיה: "סמטת החבשים, הינה הכניסה המתפורחת הרדוף ושיחי ורדים, של ד"ר כגן, בין חמש לשבע רופאת ילדים".

"רחובות הנהר" ב"בית אל"

מאת: אבישי בר-אוסר

ביום ה' באב עלתה נשמתם של האר"י הקדוש והרב גדליה חיון לשכון בשמי מרומים.

הרב המקובל, ר' גדליה חיון, ייסד בירושלים את ישיבת בית אל בשנת תצ"ז (1737).

בכתרה של ירושלים היתה פינה של כבוד לפנינה "בית אל"- בית הכנסת של עדת המקובלים שעמד על תילו כ- 200 שנה ונחשב למכובד בין בתי הכנסת בירושלים העתיקה.

ר' גדליה חיון אירגן קבוצה שקיבלה על עצמה להתפלל לפי כוונות האר"י ז"ל ולעסוק בספריו שנמסרו על-ידי תלמידו המובהק הרב חיים ויטאל. בקבוצה זו של המייסדים נמנו ר' ישראל ובנו יום טוב אלגאזי שהיו מבחינת עמודי אור בירושלים של אז.

בקהילת המקובלים היו אנשי מעשה שהתמסרו לתורת הסוד ועסקו בתורת הכוונות לשם קידוש והתעלות הנפש. תורת האר"י ז"ל, הצירופים והכוונות מצאו מסילות לליבם והם צללו אל גיניזת תורת הרזין והסוד.

באותם הימים דרך כוכבו של המקובל, רבם של החסידים- ר' שלום מזרחי דידיע שרעבי ז"ל המכונה הרש"ש או השמ"ש, החבורה היתה בקשר עם בעלי קומה רוחנית כדוגמת החיד"א אשר סייע לגיבושה של הקבוצה שכונתה "אגודה חסידית"- קומונה של שנים עשר חברים.

הרש"ש הגיע לירושלים מתימן ואיש לא הכירו תחילה. כאשר ניגש הרש"ש אל ראש ישיבת "בית אל" ר' גדליה חיון וסיפר לו על גילגוליו ותלאות הדרך, הסכים ר' ובתמורה יקבל אוכל ושתיה. הרש"ש שימש בחיבה את המסתופפים בצל קודשו של רבי גדליה ואיש לא ידע כי המשרת הוא אוצר בלום וכלי חמדה מלא תורת הנגלה והנסתר. עד אשר יום אחד כאשר נתקשו המקובלים בענין עמוק ולא מצאו תשובה לקוישיתם עזר להם הרש"ש במציאת התשובה וע"י זה הכירו בגדולתו ומיד הושיבו ר' גדליה חיון בראש הישיבה והיה לרבם של החסידים.

ספרו של הרש"ש "רחובות הנהר" וספרי כוונות אחרים שנקבעו על ידו שימשו כספרי יסוד בישיבת "בית אל". כל ספרי התפילה שכללו את הכוונות נכתבו בכתב יד. תפילות השנה נערכו ע"פ הכוונות פרט לימי העומר שבהן רק ספירת העומר נאמרה ע"פ הכוונות.

סדר יומם והנהגתם בקודש של מקובלי "בית אל" היה מחולק לשלוש משמרות ביממה, כך במשך 24 שעות ביממה היו לומדים בישיבה. אולם בתפילות שנערכו ע"פ כוונות האר"י ז"ל, היו משתתפים כל המקובלים משלוש המשמרות, כשהרב החסיד עובר לפני התיבה כשליח ציבור. מנהגי התפילה והלימוד אשר התקדשו ב"בית אל" נשתמרו במשך שנים רבות והיו הדפוסים הקבועים של הישיבה עד לדורות האחרונים.

ביום י' שבט תקל"ז נפטר המוקבל האלוקי הרש"ש זצ"ל. בליל יום הפטירה נאספו מידי שנה ב"בית אל" רוב רבני ירושלים הספרדיים ללימוד בצוותא מתוך ספרי הרש"ש. ביום זה, יום ההילולא, היו מקובלי "בית אל" שרים את הפזמון שחובר ע"י נכד הרש"ש ר' שלום חי גאגין לכבודו של הרש"ש.

בי"א בתמוז תרפ"ז (1927) התרחשה בארץ רעידת אדמה, אשר לא פסחה על ירושלים, ברעידת אדמה זו, או כפי שהגדירה הרב החסיד מסעוד הכהן אלחדאד זצ"ל "הרעש הגדול" (נפטר כ"ד סיון תרפ"ז פחות מחודש לפני התרחשותה ולכן הוא חזה את רעידת האדמה), נסדק בניין ישיבת "בית אל" באופן חמור וקירותיו התפוררו והתמוטטו. אולם, יחידי הישיבה המשיכו להתאסף ולהתפלל שם.

ביראה ורעד היו מתכנסים לתוך הישיבה, מתוך חרדה לגורל הישיבה היקרה להם, לבסוף באה פקודה מהרשויות להרוס את הבית והדבר יצא לפועל ביום ה' אב תרפ"ז. כעבור שמונה חודשים בהשתדלותם של גבאי הישיבה וראשיה, נבנתה הישיבה מחדש וביום ר"ח אדר תרפ"ח נחנכה. בשנות העשרים הנהיגו את הישיבה הרב מסעוד הכהן אלחדאד והרב נחמן וידאל אנג'ל זצ"ל.

נפילת הרובע היהודי בידי הלגיון הירדני, בתש"ח, סיימה פרק נכבד בתולדות ישיבת המקובלים "בית אל" שנדדה למעברה של ירושלים. לאחר מלחמת ששת הימים ושיקום הרובע היהודי שבה התפארת לשכון פאר בין החומות.

בית הכנסת בית-אל. ירושלים

זמן מקום

תכנים ארץ ישראלים | בלוח השנה העברי

ירחון המכללה האקדמית לחינוך

טל: 08-9937666
פקס: 08-9945532
שיחת חיון: 1800-20-10-88
דוא"ל: hemdat@macam.ac.il
אתר: www.hemdat.ac.il

לקבלת הירחון בדואר / במהדורה אלקטרונית
נא לפנות בפקס/ בדוא"ל למכללה.

לשילוב מאמרים נא לפנות לעורך
טל: 02-6794412
נייד: 054-3334080
מייל: meir@makom.info

בס"ד

לימודי ההוראה המובילים בדרום הארץ נמצאים יותר קרוב ממה שחשבתם!

המכללה האקדמית "חמדת הדרום"

בבית המקדש וצורת החינוך

מציעה לך מגוון מסלולי הכשרה ללימודי תואר ראשון בהוראה

- זמני לימוד נפרדים לנשים ולגברים
- מערך מלגות והלוואות
- יחס אישי
- אווירה תרנית

נשים:
מסלולי הלימוד:

- מקרא, מתמטיקה (יסודי)
- מדעים (גן, יסודי, על יסודי)
- ספרות ומקרא (על יסודי)
- אנגלית יסודי ועל יסודי
- חינוך מיוחד (בשילוב ספרות, תנ"ך, מתמטיקה, מדעים)

גברים:
מסלולי הלימוד:

- חינוך מיוחד, מתמטיקה, תושב"ע, מדעים*
- תוכניות ייחודיות:
- בעלי השכלה תורנית רחבה (מעל 10 שנות לימוד מגיל 18).
- בוגרי ישיבות הסדר.

יחודי במכללה!
המסלול המוביל בארץ למדעים עד- 80% מימון משכר הלימוד למתאימים**

טל: 052-5990187, סיון 054-4951549
banim@macam.ac.il, טל: 054-5937662
rishum-banot@macam.ac.il

חמדת הדרום
מכללה אקדמית לחינוך
HEMDAT HADAROM
College of Education

ימים טובים לישראל

מאת: פרופ' איתן אביצור
וד"ר טלילה אלירם המרכז לחקר השיר הישראלי - אוניברסיטת בר אילן

חודש אב הוא חודש של תהפוכות. מחד חל בו היום המסמל יותר מכל יום אחר את חורבן הארץ וחורבן האומה ומאידך חל בו ט"ו באב אותו מנו חכמינו בין הימים שלא היו טובים מהם לישראל. בין שני מועדים אלו מפרידים ששה ימים בלבד. במאמר זה נעסוק בצידו האופטימי של החודש המתבטא ביום ט"ו באב ובאחד המוטיבים הבולטים בסיפורי יום זה, השדות והכרמים. תחילתה של גאולת ישראל בדורנו חלה בתקופה בה התודעה הלאומית התחזקה בקרב כל עמי אירופה. מגמה זו החלה כבר בתחילת המאה ה-19 ומצאה מהר מאוד את ביטויה גם באמנות ובספרות. קמו מלחינים שהעלו את המלוס הלאומי אל במת הקונצרטים, צורות עממיות כבשו את מקומן בתוך הרפרטואר של מוזיקאים מן השורה הראשונה וחלו התפתחויות רבות אחרות שתקצר היריעה מלפרטן. בין מקורות ההשראה הבולטים ביותר היו נופי הארצות של אותם מלחינים. מגמה זו הלכה וגברה במהלך המאה ה-19 והגיעה לאחד משיאיה בתחילת המאה ה-20 במפעלם רחב היריעה של ברטוק וקודאי. בתוך המגמה הכלל עולמית הלכה וצמחה גם התרבות העברית שסופריה הקדישו מקום נרחב לתיאורי נוף הארץ. מלחיניה ומשורריה שרו שירי הלל לארץ ישראל שהחלה לתת פירותיה לשבים אליה וכל שבי ציון חשו ביצירות אלו ביטוי לחוויות היומיום, ולכמיהתם לגאולת הארץ ופריחתה. כרמי ארץ ישראל ושדותיה הפכו למוטיב בולט בכל יצירות האמנות והספרות ובמיוחד בשירי הארץ. כרמי ארץ ישראל ושדותיה הם גם הסביבה בה מתקיימות חגיגות ט"ו באב.

עדרי הצאן. זמיר הארץ

ביום כ"ט לחודש אב שנת תרפ"ה נולד אחד המלחינים הבולטים של הזמר העברי, עמנואל זמיר. כרמי ארץ ישראל ותמונות מהווי הארץ ונופיה עמדו במרכז שירת חייו. זמיר גדל בפ"ת, ומתושבי הסביבה, בדואים וערביים, קלט את הצלילים המזרחיים אשר השפיעו על יצירתו. אחיו היה רועה בקיבוץ מרחביה וגרם להתקרבותו של עמנואל לעדרי הצאן. הכרותו עם מתתיהו שלם עוררה אותו ליצירת שירי רועים, קוצרים ופסטוראליה ישראלית. בהדרגה נבנה עולם יצירתו שבמרכזו עמד השדה, הנופים

והחיים הנובעים מהם. אלו מצאו את ביטויים גם בפעילותו הציבורית. הוא היה בין מייסדי האיגוד לקידום אורח חיים ישראלי עברי מקורי (אחייע"ם), ששם לו למטרה לשלב את מסורת העבר עם התוכן המתחדש של חגי ישראל בהתיישבות החדשה. מחולות הכפר והווי החיים בו מוצאים את ביטויים בשיריו "בפאת הכפר", "באר בשדה", "לקוצרים הידד" ו"זמר חג" (שאנו בתוף), אותם כתב וגם הלחין. את שירותו הצבאי עשה כמפקד הבסיס הארצי לאומנויות ולאחר מכן כקצין התרבות של הנח"ל ובמהלכו כתב והלחין את המנון הנח"ל "מגל וחרב".

זמיר ראה עצמו כשליח להפצת הזמר העברי. הוא הקים עשרות חוגי זמר בכל הארץ וגמא מרחקים כדי להביא את בשורת הזמר העברי לכל אחד מהם. בשנת 1958 כתב בחוברת "צליל מרים" את הדברים הבאים שהם אקטואליים גם לימים אלו:

"אל מול גל שירי הלעז, שיר הג'ז והפזמונים הקלים והקלוקלים בהם מוצף ציבורנו מידי יום, ניצבים חוגי הזמר השומרים, בקצוות שונים של הארץ, על גחלת השיר העברי, זה שחותם תנ"ך , כפר, שבטים, נוף, נעורים ולאום טבוע בתכנו ובצליליו".

אחד השירים שכתב עוסק באזור לכיש. על כתיבת השיר סיפר בלשונו הייחודית באותה חוברת:

"בור עתיק יומין יש בלכיש, לרגלי תל החפירות. ליד הבור ניצבתי יום אחד והקשבתי למשק הכנפיים של היונים אשר שמו קינן בחבינו. איש המקום סיפר לי על ההשערה כי מים צפונים בנקיקיו של בור עתיק זה. נטלתי זורקתי אבן אל הבור ושניות ארוכות עברו עד ששמעתיה צוללת אל תחתיתו. ברם זריזות יותר היו בעלות הכנף שחפזו פרחו מן הבור ועטו על השדות הזרועים, מה שקסם לי מאד. מעופן של היונים מעל המשטח הזרוע הוא חרש קמטי דאגה על מצחו של איש שיחי, שפלח היה ודואג לשדותיו הזרועים. ערב ירד, חזרתי בחשיכה בדרך עפר מפותלת. כל הדרך חזרה מלכיש עד תל-אביב בואכה השרון, פיזמתי לי שיר שבמילותיו וקצבו ניסיתי להביע את הרגשת הקדומים שפיעמה בי בעומדי ליד הבור שלרגלי התל." משפטים אלו מבטאים יותר מכל את דרך צמיחתה של היצירה החדשה אצל היוצר החי את ארצו ומולדתו.

עמנואל זמיר

עמנואל זמיר נהרג בטרם עת והותיר אחריו 260 שירים שכולם כרוכים בהוויה הישראלית הכפרית ובנופיה.

בין סנדלים

מאת: אהרון גפן אבי ידידיה

ערב חורבן בית שני, בשנת 69 לספירה, נמלט רבן יוחנן בן זכאי מירושלים בארון מתים (בבלי, גיטין נ"ו ע"ב; איכה רבה פ"א).

בצאתו הוא נעמד לפני אספסיאנוס העומד בשערי ירושלים ומנבא לו להיות קיסר רומא.

אספסיאנוס מתרעם, שהרי טרם הוכתר, אך ריב"ז מפרש שבית המקדש, העומד על סף חורבן, לא יפול בידי הדיוט אלא בידי מלך, קיסר. בתוך כך מגיעה ידיעה מרומא על הכתרת אספסיאנוס, אבי טיטוס, לקיסר רומא (79–69 לספירה).

בתמורה מבטיח הקיסר לריב"ז את מבוקשו: "תן לי את יבנה וחכמיה, ושלשלת של רבן גמליאל ורופאים שירפאו את ר' צדוק".

באותה שעה היה אספסיאנוס קושר את סנדליו ואחד מסנדליו לא הצליח לעלות על רגליו. עמידתו של הקיסר נפגעה וריב"ז פירש- שמועה טובה מדשנת עצם- ואם יעבירו לפניו שונא תצטמק רגלו ויוכל לנעול את הסנדל, מפני שרוח נכאה מיבשת עצם.

הקיסרים ואנשי הסנאט ברומא היו מוקפדים בלבושם. עטורים סרטים לאורך הטוגה ומנעליהם מעוטרים. ריב"ז הציל את הקיסר מן הבושה וכך עמד אספסיאנוס על סנדליו וכבודו ניכר לכל.

מקומו של אדם מתפרש כמעמדו. כך בשירו של איבן עזרא "כבודי במקומי - ואם אשפיל כבודי, ולא אבחר מקום כקלים בגאונם", כי "מהם - המקום ימלא חסרונם". וכך הוא בפסוק הנאמר בקדושת מוסף, "ברוך כבוד ה' ממקומו" (יחזקאל ג יב), שכל מקום הוא מקומו יתברך. בעמידה לפני ה' אין לאדם טריטוריה, אין לו מדרך כף רגל. הנעל מסמלת את האדם.

על גדת נהר הדנובה בבואאפשט מוצבות נעלי ברזל לאורך 40 מ' המציינות את היהודים בשואת אירופה שהושלכו לדנובה חיים או ירויים על ידי אנשי "החץ השחור" , הנעליים מלמדות על שהיה ומבטאות את האין.

הקריקטוריסט שי צ'רקה תיאר אדם שאיננו- על ידי נעליים. באחת מן הקריקטורות הוא תיאר את חסרונו של אחד מחברי הגשש החיוור שנפטר. "היה מנועו?!" שואל בקריקטורה האחד לבוש בגדי צבא, המתבקש להחזיר מכונית שגויסה, ומשיב השני לבוש בגדי אזרח "בוודאי שהיה!". בין השואל והמשיב מצויות נעליים מעלות עשן במקום מנוע המכונית. הנעליים הן נעלי חבר הלהקה השלישי, שנפטר ימים אחדים לפני כן. מקומה של הנעל על האדמה ועתה כשנפטר נעלו נעשית לו סמל (מקור ראשון, כ"א בחשוון תשס"ח 2.11.2007, יומן עמ' 14) .

רות שרייבר תיארה בעבודתה "ריקוד החיים" ארבע נעליים, מנעל ילדה ועד נעל זקנה. נעל הילדה שלמה וחגיגית ונעל הזקנה מרופטת ובלאי אכל בה. רק נעליים יש בתיאורה, הנושאות את מי שרגלו נכנסה בה ומקיפים בכך את מאורעות חיי אדם (דעות 61, בעריכת אוראל

שרפ, סיון תמוז תשע"ג, עמ' 19).

הנעל היא האדם, והרי היא לו כעין מטונימיה; בהעדרה אין לאדם טריטוריה, ובהעדר האדם משמע שהסתיים קיומו ונותרה הנעל כסמל.

סיפור יציאת ריב"ז מירושלים נמצא עוד באבות דרבי נתן (נו"א פ"ד ונו"ב פ"ו), ובכל מקום הוא שונה.

על פי הנוסח באיכה רבה (מהדורת בובר, פ"א, ג) ריב"ז יצא מירושלים הנצורה, והלך לטייל במחנות אספסיאנוס. הוא ביקש לראות את אספסיאנוס. אמר להם אספסיאנוס: הביאוהו - והוא הובא לפניו. בירך ריב"ז את אספסיאנוס בברכת מלכות.

מצבת הנעליים.

הדנובה

בתמורה לכך פתח אספסיאנוס את שערי העיר לכיוון לוד לשלוש שעות, וכל מי שרצה למלט עצמו עשה כן. אחר כך הוצאו מן העיר הנצורה גם חכמים.

השיח בין אספסיאנוס לריב"ז מעמידם לכאורה במעמד שווה. אך המנצח אספסיאנוס נועל וחוגר סנדלי מנצחים ואילו ריב"ז מייצג את העם שחולץ סנדליו ויוצא גלגות- באין מולדת ובית.

ישעיה תיאר את האויב שיכבוש את ירושלים במסע סנחריב: "אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו"(ה, 27). מסמר קטן קובע את גורל הלוחם והמלחמה, כשם שעושים שרוך נעל או אזור חלציים. בדרך כזו יש לראות את מניעת הסנדל מרגלו של אספסינוס כפגם בנצחון. בתהלוכת נצחון, כמו זו המפוסלת בשער טיטוס ברומא, נותנים את המובס בבגדים של שבוי ואת המנצח בבגדים הראויים לו, גם הסנדלים. חורבן המקדש לא ניתן בידי הדיוט, כי הלבנון הוא בית המקדש "באדיר יפול", כפי שאמר ריב"ז לאספסיאנוס בשעה שקרא לו מלך.

ריב"ז מן הסתם ראה בעיניו או שמע באזניו על שריפת המקדש וקיבל עליו את הדין.

מן החורבן ואילך אנו מתהלכים על פי התקנות שתיקן ריב"ז, ומהו ואילך דברי חכמים הם לנו תורה.

המאמר מוקדש לבתי נעמה, שתינשא ביד באב למשה וכט. יתברכו!